

FILOZOFICKÉ MYSLÉNIE V ZSSR PO OKTÓBROVEJ REVO- LÚCII (1922–1936)

FRANTIŠEK MIHINA, Filozofická fakulta UPJŠ, Prešov

Rozvoj filozofického myslenia sa uskutočňuje vždy v určitých sociálnych, ideovo-politických, ale tiež kognitívnych pomeroch. Nie je kontinuálny v zmysle lineárneho narastania počtu riešených a vyriešených problémov. Príčiny spočívajú v charaktere spojenia a väzieb spoločensko-vedného bádania s dynamikou a pohybom reálneho spoločenského diania. V tomto zmysle významné spoločenské zmeny bezprostredne ovplyvňujú aktuálne filozofické myslenie, akcelerujú ho a obnažujú hlbinné, dovtedy častokrát skryté a skrývané protirečenia. Filozofia sa tak v určitom zmysle realizuje v spoločenskom pohybe a on samotný sa spätne stáva podmienkou a zdrojom jej ďalšieho rozvoja. Dejiny spoločenského vývinu a dejiny filozofického myslenia však súčasne ukazujú aj na „nesamozrejmosť“, problémovosť pohybu vpred, na prekážky a bariéry, ktoré ho znemožňujú a spomaľujú.

Rozvoj spoločenského a filozofického diania je vždy spojený so zápasom spoločenských tried, s aktivitou konkrétnych ľudí, spoločenských skupín či vrstiev. Pre filozofiu a jej rozvoj to znamená, že sa prehĺbuje heterogénnosť a pluralita smerov a myšlienok, ich polarita a kontrapozícia. Ideová porážka spoločenských tried a skupín v prelomových obdobiach len málokedy vyúsťuje do myšlienkovvej a konatívnej letargie. Opak je pravdou. Preto dochádza k vyostrovaniu sporov vo všetkých častiach štruktúry spoločenského vedomia. Uvedené platí — a v zvýšenej miere aj pre filozofiu, pre dianie v nej i mimo nej.

Vŕtazstvo VOSR znamená historický obrat, aký ľudské dejiny dovtedy nezaznamenali. Zmyslom našej štúdie je poukázať na udalosti, ktoré sa odohrali v sovietskom Rusku a neskôr v Sovietskom zväze v prvých dvoch porevolučných desaťročiach, a to na pôde filozofického myslenia.

Po VOSR bolo potrebné úplne novým spôsobom rozvíjať a uplatňovať teoretický obsah dialektického a historikomaterialistického modelu filozofie. Pred filozofickým frontom stáli náročné a v minulosti len tušené problémy. Išlo najmä o nasledovné úlohy: formulovať filozoficko-teoretické základy výstavby socializmu, rozpracovať marxisticko-leninské učenie o zákonitostiach prechodného obdobia, filozoficky zdôvodniť a fundovať vybudovanie novej socialistickej kultúry, teoreticky zdôvodniť v nej prebiehajúce procesy a zákonitosti, ktorými sa riadi jej rozvoj, formulovať program ďalšieho rozvoja marxisticko-leninskej filozofie v epoche diktatúry proletariátu (pozri 4, s. 3n).

Uvedené problémy a aktuálne úlohy boli súčasťou grandióznych úloh, ktoré musela mladá sovietska spoločnosť riešiť. Ťažkosti sa znásobovali

tým, že neveľký počet teoreticky a politicky pripravených filozofov — profesionálov, ktorý bol danú úlohu schopný riešiť, zúčastňoval sa obrany sovietskej moci v období intervencie a občianskej vojny. A je známou pravdou, že tam, kde — z rôznych dôvodov, prestáva alebo znižuje sa aktivita v propagácii a šírení marxisticko-leninskej ideológie, nastupuje vždy snaha „vyplniť medzeru“ rôznymi buržoáznymi či maloburžoáznymi ideologickými a filozofickými koncepciami. Inak tomu nebolo ani v po-revolučnom Rusku. Neboli zriedkavé pokusy pokračovať v propagande ideologických nepriateľských koncepcií, mystických a náboženských filozofických teórií, šírili sa vulgarizátorské, eklektické teórie, množili sa pokusy smerujúce k tomu, aby sa zabránilo nastoleniu marxizmu-leninizmu ako základu nového svetonázoru. Predrevolučné profesionálne kádre sa usilovali o upevnenie svojich postojov ako profesionálnych filozofov aj v podmienkach sovietskej moci. Do značnej miery sa im to darilo vďaka tomu, lebo bol akútny nedostatok marxisticko-leninsky orientovaných kádrov, nakoľko mladí pokrokoví orientovaní filozofi ešte len nadobúdali svoje hlboké presvedčenie v zápasoch o upevnenie sovietskej moci. A čo viac, „... prechod Sovietskeho zväzu po víťaznom ukončení občianskej vojny na novú ekonomickú politiku vzbudil u domácich i zahraničných nepriateľov sovietskej moci nové nádeje na reštauráciu kapitalizmu už nie cestou otvoreného ozbrojeného boja, ale pomalou evolúciou, sklzom ‚vpravo‘, posilnením buržoázných elementov v ekonomike a ideológii; vo filozofii a sociológii to našlo svoj odraz vo vzniku svojráznej ideológie ‚novej‘ nepovskej buržoázie, v tzv. smenoviechovstve, nositeľmi ktorého sa stali bývalí ideológovia kadetskej strany v emigrácii i v ZSSR“ (5, s. 6—7). A postupom času sa začali aktivizovať aj ideológovia a filozofi maloburžoázných strán, eserov, menševikov, anarchistov a iných. Ideovými protivníkmi vytrvalo zostávali aj predstavitelia tzv. vnútrostraníckej opozície, akými boli napr. anarcho-syndikalisti, „ľaví“ komunisti, trockisti, predstavitelia pravých úchyliiek a mnohí iní.

Situácia nebola jednoduchá a ľahká. Naopak, aj napriek nemalým ťažkostiam, nevyhnutne potrebné bolo akcelerovať rozvoj sovietskej marxisticko-leninskej filozofickej teórie, formovať a aktivizovať mladú marxistickú generáciu filozofov.

Časové rozloženie zápasov o marxisticko-leninskú teóriu, jej rozvoj, môžeme situovať nasledovne [pozri 7, s. 5n]:

I. Rozvoj marxisticko-leninskej filozofie v ZSSR od VOSR do konca obdobia obnovy (1917—1925); sem môžeme zaradiť: porážku pozostatkov buržoáznjej ideológie v ZSSR, odhalenie maloburžoázných teórií bogdanovstva, tzv. Proletkultu a iných, rozvoj dialektického a historického materializmu v zápase s antimarxistickými teóriami v procese zovšeobecňovania nových faktov vedy a praxe v ZSSR, ktorý uskutočňoval Lenin a jeho spolupracovníci;

II. Rozvoj marxisticko-leninskej teórie v boji proti revizionizmu v ob-

dobí industrializácie krajiny a kolektivizácie poľnohospodárstva (1926 až 1936), kde zaraďujeme: porážku tzv. „mechanistickej“ revízie marxisticko-leninskej filozofie ako hlavného nebezpečenstva v oblasti teórie, odhalenie revizionizmu typu menševického idealizmu, rozvoj marxisticko-leninskej filozofie po smrti V. I. Lenina.

Dvadsať a tridsať rokov postavili sovietsky marxisticko-filozofický front pred vážne a dôležité úlohy. Začal sa formovať spočiatku malý, nepočetný, avšak veľmi aktívny tím mladých filozofov. Toto obdobie vývinu sovietskej filozofie je predmetom intenzívneho záujmu sovietskych filozofických historikov (A. P. Gagarin, F. A. Gorochof, M. B. Mitin, P. F. Judin, L. N. Suvorov, V. V. Gorbunov, atď.). Pomerne veľký záujem o toto obdobie prejavuje aj nemarxistická filozofická historiografia.¹ Buržoázna kritika vo forme soviétológie najčastejšie charakterizuje toto obdobie ako obdobie „absencie tvorivej práce“, „dobu stagnácie“ a pod. Pravdou však je, že práve toto obdobie vytvára postupne nevyhnutné predpoklady na to, aby filozofia mohla prejsť k plneniu funkcií, ktoré nikdy predtým neplnila, pretože nikdy nebola v pravom slova zmysle integrálnou súčasťou reálnej spoločenskej prestavby. Z pohľadu dneška je však potrebné konštatovať aj to, že sa objavujú tendencie, ktoré neznamenalí (z hľadiska filozofie samotnej) pohyb vpred, v zárodku sa formujú javy, ktoré sa neskôr stali predmetom kritiky samotnej marxistickej filozofickej historiografie — zjednodušovanie reálnej dialektiky a jej filozofickej reflexie v teoretickom zrkadle doby a iné.

Výzstavo VOSR samé osebe neznamenal ani koniec, ani zníženie intenzity zápasov v ideologickej oblasti. Viaceré filozofické školy sa usilovali o oslabenie vplyvu marxizmu-leninizmu na ľudové masy, otvorene hlásali svoje názory. Teoretickým základom ich pôsobenia bol idealizmus, začínajúc pozitivizmom a hegllovstvom a končiac otvorene mystickými, religióznymi koncepciami. Spomenúť možno aspoň Voľnú filozofickú asociáciu (A. Belyj, L. Šestov, atď.), Petrohradskú filozofickú spoločnosť (E. Radlov, N. Losskij a ich časopis *Mysl*, atď.), Voľnú nábožensko-filozofickú akadémiu (N. Berďajev) a mnohé iné. Prečo ostali predstavitelia týchto smerov na svojich predchádzajúcich pozíciách, zdôvodňuje V. I. Lenin v diele *O význame bojovného materializmu*, kde hovorí: „Robotnícka trieda v Rusku si dokázala vy dobyť moc, ale ešte sa nenaučila ju využívať, lebo inak by týchto učiteľov a členov vedeckých spoločností dávno bola zdvorilo vypravila do krajín buržoáznej ‚demokracie‘. Tam je práve miesto takýchto feudálov. Naučí sa, ak bude mať vôľu učiť sa“ (1, s. 504).

Sovietska moc „veľmi citlivo v prvých porevolučných dňoch pristu-

¹ Napr. I. M. Bochensky, katolícky filozof poľského pôvodu, spolupracovník Spolkového úradu pre výskum marxizmu-leninizmu v svojej práci *Sovietsko-ruský dialektický materializmus* z r. 1950, alebo G. A. Wetter v knihe *Dialektický materializmus* z r. 1952.

povala k vede a jej predstaviteľom; je známy celý rad dekrétov a inštrukcií podpísaných Leninom o pomoci a spolupráci vo vede vo vzťahu k takým učencom, akými boli K. A. Timiriazev, I. P. Pavlov, I. V. Mičurin, K. E. Ciolkovskij, V. I. Tanejev a iní“ [7, s. 8]. Mnohí buržoázni učitelia, medzi nimi aj nemnohí filozofi „zvážili svoje pozície a začali čestne slúžiť svojmu ľudu“ [7, s. 8], mnohí sa však usilovali o konzerváciu starého filozofického myslenia. Medzi nich patrili najmä N. A. Berďajev (1874 až 1948), mystik, existencialista, ideológ „vechovstva“, zakladateľ tzv. „nového kresťanstva“, ktorý r. 1922 emigroval, ďalej L. Šestov (1866 až 1938), E. L. Radlov (1854—1928), N. O. Losskij (1870—1965), predstaviteľ intuitivizmu, ktorý emigroval r. 1922 do Československa a r. 1945 do USA, S. L. Frank (1877—1950) a iní. Preto bolo treba zintenzívniť marxisticko-leninskú kritiku pretrvávajúcich nemarxistických koncepcií a ich predstaviteľov. V rokoch pred vznikom ZSSR (1918—1922) bola to najmä *Pravda*, ktorá jednoznačne predznamenovala smer a charakter tejto kritiky. Z pochopiteľných dôvodov prevládali v nej najmä ideové súvislosti pred špeciálno-filozofickými. Roku 1918 Lenin formuluje svoj článok *O socialistickej akademii spoločenských vied* ostro odmietajúci akúkoľvek neutralitu spoločenských vied. Postupne sa začína odsun týchto filozofov z vysokých škôl (napr. N. Losskij r. 1921), podstatne sa oslabuje nepriateľská propaganda proti novej spoločenskej teórii.

Zásadný obrat v boji s pozostatkami rôznych smerov buržoázneho filozofického myslenia znamená publikovanie Leninovho článku *O významu bojovného materializmu* r. 1922. Obsahuje jasnú formuláciu úloh spojených s rozvojom marxisticko-leninskej teórie a s bojom proti idealizmu vo filozofii, avšak nielen v nej.

Zjavní odporcovia marxisticko-leninskej teórie v ZSSR boli zbavení možnosti antipropagandy koncom r. 1922 a vo veľkej väčšine opúšťajú svoju domovinu. V novom prostredí síce pokračovali v aktívnej kritike formujúcich sa sovietskych pomerov, ale účinnosť ich pôsobenia sa podstatne znížila. Z taktických dôvodov sa v tomto období otvorené nepriateľstvo zahaľuje predstieraním lojality s novým zriadením. Takouto nálepkou sa začalo označovať tzv. „smenovechovstvo“, spoločensko-politický smer ruskej emigrantskej inteligencie. Jeho sociálnym základom bolo určité oživenie kapitalistických prvkov na počiatku NEPu. Termín pochádza od „smena vech“ — striedanie smerov, hesla, ktoré bolo vytýčené v Prahe a v Paríži r. 1921—1922 skupinou emigrantov. Jej predstaviteľmi boli N. V. Ustriakov, J. V. Kľučnikov, S. S. Kukianov, A. V. Borbiščev-Puškin, S. S. Čachotin, J. N. Potechin a iní. Pozície tohto smeru odhaľuje Lenin v článku *O vechach*. Poukazuje najmä na jeho anti-marxistickú podstatu, ktorá je však maskovaná pochvalami a servilnosťou vo vzťahu k boľševikom. Až do polovice dvadsiatych rokov trval zápas s touto formou antimarxizmu.

V porevolučnom období, napriek zjavnej bezperspektívnosti, ideolo-

gický horizont len veľmi pomaly opúšťali pozostatky maloburžoázných politických smerov, ktoré mali aj svoje filozofické zázemie. Spomedzi nich významnejšie miesto a pozície zaujímali anarchizmus a anarcho-syndikalizmus, sociál-demokratizmus, resp. línia Bucharina a jeho stúpencov.

S anarchizmom a anarcho-syndikalizmom bolo potrebné sa stretnúť v ostrých zápasoch najmä po r. 1920, keď jeho ideovému vplyvu podľahla časť členov boľševickej strany. Tento zápas sa viedol z pozícií, ktoré V. I. Lenin vytýčil už r. 1901 v článku *Anarchizmus a socializmus*. Lenin v ňom zdôrazňuje, že anarchizmus vo svojom teoretickom zdôvodnení neposkytuje nič okrem „všeobecných fráz proti *vykorisťovaniu*“, nechápajúc pritom ani príčiny vykorisťovania, ani rozvoj spoločnosti smerujúci k socializmu, ani triedny boj, jeho podstatu, formy a ciele. Lenin ho charakterizoval ako výplod buržoázneho individualizmu, voluntarizmu a subjektivismu, pričom jedným z jeho dôsledkov je podrobenie sa robotníckej triedy buržoáznej politike odmietaním politiky. Medzi hlavných predstaviteľov patrili P. A. Kropotkin (1842—1921), z mladších potom A. Borovoj, bratia Gordinyovi, ďalej skupina „ľavých komunistov“ (N. I. Bucharin, G. L. Piatkov, K. B. Radek a iní). Hlásajú odmietanie vedúcej úlohy robotníckej strany v robotníckom hnutí i diktatúru proletariátu ako nevyhnutnú etapu pri prechode k socializmu. K ostrému odmietnutiu tejto skupiny došlo na X. zjazde VKS(b) r. 1921, najmä v podobe zásadného odmietnutia tzv. „robotníckej opozície“ (A. G. Šlapnikov, S. P. Medvedev, G. I. Miasnikov, atď.) usilujúcej o rozkol v revolučnom hnutí a v strane a o anarchiu v riadení národného hospodárstva. K nim sa pridali aj skupiny Robotnícka pravda a Robotnícka skupina.

V pooktóbrovom období jednou z dôležitých foriem vnútornej teoretickej opozície bol sociál-demokratizmus. Na jeho začiatkoch stál E. Bernstein (1850—1932), nemecký ideológ reformizmu, „klasik“ revizionizmu. Je známy svojou prácou *Problémy socializmu*, v ktorej reviduje základné tvrdenia a pojmy marxizmu vôbec a filozofie osobitne. Odmietá materialistické riešenie základnej otázky filozofie, dialektiku považuje za neodôvodnenú reštauráciu heglovstva a pod. Pri formovaní platformy sociál-demokratizmu zohral významnú úlohu aj K. Kautsky (1854—1938), ktorý prešiel od marxizmu k anarchizmu, centrizmu a filozofickému pozitivismu. Ideovo-teoretickú analýzu tohto smeru predstavuje Leninova práca z r. 1923 *O našej revolúcii*. Poukazuje na to, že „všetci sa nazývajú marxistami, ale ... vôbec nepochopili to rozhodujúce v marxizme: totiž jeho revolučnú dialektiku“ (3, s. 611).

Hlavou porevolučného sociál-demokratizmu v Rusku bol L. D. Trockij (1879—1940). Vystupuje s teóriou „permanentnej revolúcie“, ktorú kladie do protikladu Leninovej teórii o prerastaní buržoáznodemokratickej revolúcie v revolúciu socialistickú. Neuznáva hegemoniu proletariátu a nevyhnutnosť jeho spojenia s roľníctvom v procese revolučných zápa-

sov. Politicky sa dostáva na pozície centrizmu. Trockij nebol v pravom slova zmysle filozof — teoretik. „Jeho teóriu môžeme definovať ako eklektickú zmes sociálnych ideí anarchizmu, národnictva, vulgárne pochopeného hegllovstva, lasalovstva, pozitivizmu a sociáldarvinizmu. V metodologickom zmysle sa trockizmus vyznačuje krajným subjektivismom a sofistickou, absenciou akéhokoľvek logického základu a dokazovania“ [5, s. 87]. Trockizmus sa stal postupne veľmi nebezpečnou formou opozície v rámci strany i mimo nej. Nebezpečný nebol ani tak počtom svojich stúpencov, ako skôr zanietenosťou a ideovou a politickou militantnosťou.

Porevolučné roky v sovietskom Rusku a Sovietskom zväze v oblasti zápasov o marxistickú filozofiu boli skutočne búrlivé a ostré. V ich rámci bolo potrebné eliminovať vplyv a teoretické nebezpečenstvo predstavované názormi N. I. Bucharina (1888—1938) a jeho stúpencov. On sám sa zjavne usiloval o to, aby bol považovaný za oficiálneho teoretika strany. „Začiatkom dvadsiatych rokov Bucharin vystupuje s celým radom teoretických prác — *Azbuka komunizmu, Ekonomika prechodného obdobia, Teória historického materializmu*; zborník článkov *Útok a iné*, v ktorých sa usiluje o vlastný výklad základných téz marxisticko-leninskej teórie, ako aj prebiehajúcich historických udalostí. V podstate tieto Bucharinove práce obsahovali vulgarizáciu dialektického a historického materializmu v duchu bogdanovskej teórie rovnováhy...“ [5, s. 99—100]. Za základnú Bucharinovu filozofickú prácu môžeme považovať jeho *Teóriu historického materializmu*. V podstate ide o falzifikáciu a revíziu marxisticko-leninskej filozofie najmä v týchto otázkach: presadzuje sa pozitivistická nestranickosť spoločenských vied, historický materializmus sa vulgarizuje vo forme „ekonomického“ materializmu, veda sa chápe ako systematizácia, organizácia *našich* predstáv, ako pasívny odraz skutočnosti, všeobecné je aritmetickou sumou jedinečného, odmieta sa objektívny charakter náhodnosti a pod. Protikladnosť chápe Bucharin ako porušenie rovnováhy, protirečenia sú vždy len antagonistické, formuluje svojrázne štvorstupňové chápanie revolúcie počínajúc „revolúciou v psychológii“ a končiac „revolúciou v technike“. Marxistickú kritiku Bucharinových názorov uskutočňuje predovšetkým Lenin, ale aj M. S. Oľminskij, A. I. Jelizarovová-Uľjanovová a iní. Napriek tomu Bucharin, „teoretik bez dialektiky“, pokračuje v úsilí dostať sa do čela „sociologických smerov“ v spoločenských vedách „pokúšajúc sa využiť niektoré omyly skupiny sovietskych filozofov a prírodovedcov, ktorí svojho času dostali názov mechaniciisti“ [5, s. 113].

Nebezpečenstvo predstaviteľov mechanizmu spočívalo v tom, že v absolútnej väčšine prípadov išlo o reprezentatívnych predstaviteľov sovietskej, prudko sa rozvíjajúcej, vedy. Tento proces bol natoľko zložitý — najmä v gnozeologickom zmysle, že objektívne vznikalo nebezpečenstvo možných krajností. Starší ľudia, ktorí boli vychovávaní a pripra-

vovaní pre predchádzajúci spoločenský systém, akonáhle sa ocitli v porevolučnom prostredí, neboli vždy v plnom rozsahu schopní pochopiť podstatu tohto obdobia a aktívne sa zapojiť do spoločenského a teoretického diania.

Za hlavných predstaviteľov mechanicizmu možno považovať: L. I. Akselrodovú (1868—1946), stúpenkyňu Plechanova; pri výklade marxizmu, ktorého bola horlivou propagátorkou, robila ústupky agnosticizmu a relativizmu, odmietla marxisticko-leninskú teóriu odrazu a dialektiku ako teóriu poznania, stála skôr na empiristických pozíciách. Zaraďujeme sem aj N. I. Bucharina (o ktorom sme hovorili vyššie), aj keď sám sa považuje skôr za iniciátora ako za jedného z členov skupiny. Ďalej sem patrí A. I. Variaš (1885—1939), pôvodom Maďar, prekladateľ diel V. I. Lenina do maďarčiny. Z ostatných sú to V. N. Serebriakov, I. I. Skvorcov-Stepanov, A. K. Timiriazev a iní.

Mechanistická revízia marxisticko-leninskej filozofie bola svojou formou ľavoradikálnou a svojím obsahom vulgárno-materialistickou reakciou na udalosti, ktoré sa v spoločnosti a v teórii odohrávali v období druhej dekády nášho storočia.

Ideovým predchodcom mechanistickej úchyľky od marxisticko-filozofického projektu bol A. A. Bogdanov (1873—1928). Poznáme ho najmä z hodnotenia Lenina v *Materializme a empirokriticizme*. Filozoficky sa vyvíja od filozofického materializmu k energetizmu Ostwaldovho typu a napokon sa dostáva k filozofickej revízii. Do marxisticko-leninskej filozofie sa pokúša implantovať empirokriticizmus vo vlastnej verzii tzv. empiriomonizmu. Je ideológom hnutia tzv. „proletkultu“, vybudovania „čisto proletárskej kultúry“, ktorej platforma bola podrobená ostrej kritike r. 1920 samotným Leninom. Známy je jeho článok *O proletárskej kultúre*, v ktorom hovorí: „Marxizmus si vydobyl svetodejinný význam ako ideológia revolučného proletariátu tým, že vôbec nezavrhol najcennejšie výtobytky buržoáznej epochy, ale naopak, osvojil si a prehodnotil všetko, čo bolo cenné vo viac než dvetisícročnom vývine ľudského myslenia a kultúry. Len ďalšia práca na tomto základe a v tomto smere, inšpirovaná praktickými skúsenosťami diktatúry proletariátu ako jeho posledného boja proti každému vykorisťovaniu, môže byť uznaná za rozvíjanie naozaj proletárskej kultúry“ (4, s. 168).

Mechanicisti sa považovali za stúpenčov marxizmu a ochrancov marxisticko-leninskej teórie. Pomerne ostro vystupovali proti skupine Deborinovej. Tvrdili o nej, že deformuje marxisticko-leninskú filozofiu z pozícií menševického idealizmu. Avšak to isté — pokiaľ ide o revíziu, platí o nich samotných. V chápaní filozofie, interpretovaní jej problémov idú cestami, ktoré sa rozchádzali s novou filozofickou teóriou. Medzi hlavné teórie mechanicistov patrili:

— faktické odmietanie materialistickej dialektiky, ignorovanie via-

cerých otázok dialektického materializmu ako vedy; pokúšali sa „očistiť“ marxistickú dialektiku od heglovských reminiscencií;

- negatívny vzťah k filozofii (v jeho rámci i k marxisticko-leninskej filozofii) v duchu pozitivistickej tendencie zámeny filozofie konkrétno-vedným poznáním, t. j. redukovanie filozofie na „všeobecnú prírodovedu“, v duchu hesla „veda sama sebe filozofiou“;

- dezinterpretácia všetkých zákonov dialektiky i jej kategórií, a to z pozícií pozitivistickej kritiky marxisticko-leninskej filozofie;

- výhrady proti marxisticko-leninskej teórii poznania, leninskej teórii odrazu, ktorú nahrádzajú eklektickým systémom Lockových názorov neskoršej pozitivistickej proveniencie;

- vulgarizácia historikomaterialistickej problematiky, a to v chápaní výrobných síl, tried a triedneho boja;

- odmietanie leninskej etapy v rozvoji marxisticko-leninskej filozofie, nepochopenie zásadného významu teoretickej práce V. I. Lenina po Marxovi a Engelsovi.

Mechanicisti v dvadsiatych rokoch predstavovali hlavné nebezpečenstvo rozvoja mladej sovietskej filozofie. Akonáhle bolo odhodlané, začal sa ostrý útok na jeho teórie. Veľký význam zohráva aj skutočnosť, že práve v tejto dobe sú prvýkrát publikované Engelsova práca *Dialektika prírody* (1925) a Leninove *Filozofické zošity* (1929—1930). Zápas proti mechanickým marxistickým kádrom. Preto Lenin v článku *O význame bojovného materializmu* orientuje filozofov-marxistov na riešenie nasledovných úloh: boj proti religiózno-idealistickej filozofii a „filozofickej reakcii“, propagovanie materializmu a ateizmu medzi pracujúcimi, utvorenie zväzu s predstaviteľmi súčasného prírodovedného bádania, predovšetkým tými, ktorí inklinujú k materializmu, filozofické zdôvodňovanie prírodných vied, nakoľko „bez solídneho filozofického zdôvodnenia nemôže nijaká prírodná veda, nijaký materializmus obstáť v boji proti náporu buržoáznych ideí a proti obnove buržoázneho svetonázoru“ (1, s. 502), čo v podstate znamená prechod od živelného, spontánneho prírodovedného materializmu na materializmus dialektický. K urýchleniu tohto procesu je potrebné rozpracovať teóriu materialistickej dialektiky, t. j. — ako sa nazdával Lenin, „systematické štúdium Heglovej dialektiky z materialistického hľadiska“ (1, s. 502), filozofické zovšeobecnenie výsledkov súčasnej prírodovedy a skúmanie najnovších dejín.

Vývin filozofického myslenia v dvoch porevolučných dekádach zrkadlil celkové spoločenské a ideovo-politické pomery, ktoré sa formovali v Sovietskom zväze v tomto období. Pre intelektuálnu atmosféru bola charakteristická (do Leninovej smrti i niekoľko rokov potom) určitá „otvorenosť“ stranického i verejného života so značnou „cirkuláciou myšlienok“. Táto atmosféra podnecovala na jednej strane intenzívnu výmenu názorov (vo filozofii názorov reprezentujúcich rôzne koncepcie),

avšak na strane druhej objektívne viedla aj k istému spomaľovaniu procesu homogenizácie formovania marxisticko-leninského filozofického a vôbec spoločenskovedného frontu. Vo vzťahu k predchádzajúcim skúsenostiam bolo potrebné stanoviť hlavné smery činnosti sovietskych filozofov, o ktorých sa oveľa neskôr hovorí vo *Filozofickej encyklopédii* (pozri 9, s. 22) a ktoré sú formulované nasledovne: naplniť leninský program filozofickej práce tak, ako načrtáva V. I. Lenin v práci *O významе bojovného materializmu*, v tomto duchu rozpracúvať dialektický a historický materializmus, neustále uskutočňovať kritiku všetkých antimarxistických smerov vo filozofii v duchu leninských princípov ich kritiky, tesne spájať rozpracovanie filozofických problémov s praxou socialistickej výstavby, s rozvojom medzinárodného robotníckeho hnutia a s rozvojom prírodovedy, systematicky pripravovať boľševicky dôsledné filozofické kádre, ktoré by to všetko dokázali realizovať.

Uvedené závery neboli chápané ako krátkodobé opatrenia smerujúce proti úchylkám, ktoré sa aktuálne prejavili a ktoré sa mohli prejavíť kedykoľvek v budúcnosti. Ich platnosť bola viazaná na celé „historické obdobie“. Ukázalo sa, že ich oprávnenosť sa viaže nielen na prechodné obdobie rozvoja sovietskej spoločnosti, ale v plnom rozsahu aj na obdobia nasledujúce a v podstatnej miere aj na súčasnosť. A to hneď v dvojakom slova zmysle. Po prvé zápas o ideovú homogenizáciu filozofického frontu v podobe postupného eliminovania nemarxistických smerov (má dnes skôr charakter boja proti revíziám rôzneho druhu) je naďalej aktuálny a — po druhé je potrebné usilovať sa o to, aby sme neopakovali chyby a omyly, ktoré sa vyskytli najmä v tridsiatych rokoch. Práve tu sa začína vo zvýšenej miere objavovať dogmatické jednoznačné videnie a riešenie vznikajúcich problémov, vytrácajú sa spory a diskusie, nastupuje obdobie straty kontaktu so svetovým filozofickým myslením. Ak však posudzujeme uplynulé obdobie dnes, nemôžeme nevidieť všetky jeho znaky. Pravdou je, že sa postupne podarilo prekonať — nie hneď a nie ľahko, teoretické omyly, ideologické reminiscencie starého myslenia vo filozofii, že nová filozofia stáva sa významným nástrojom konštituovania novej spoločnosti. Ak si dnes pripomínáme okolnosti, v ktorých sa mladý sovietsky štát vyrovnával so svojimi ideovými protivníkmi, robíme tak preto, že skúsenosti z týchto zápasov sú pre nás poučné vo vzťahu k uvedomeniu si všetkých aspektov, ktoré ich charakterizovali. V pravom slova zmysle však dôsledná analýza vývinu filozofického myslenia tohto obdobia ešte len čaká na marxistickú filozofickú historiografiu.

Zachovať čistotu marxisticko-leninskej teórie neznamená odmietaj jej nevyhnutný rozvoj. Naopak. Znamená najmä usilovať o zachovanie jej kognitívnej prenikavosti, revolučnej aktivity, schopnosti plniť v nových podmienkach úlohy a funkcie nástroja premeny skutočností. Aktualizácia skúseností z porevolučných zápasov proti rôznym deformáciám v oblasti marxisticko-leninskej teórie nás vyzbrojuje schopnosťou čeliť

im v našej prítomnosti. A práve dnes sa postupne formuje situácia, ktorá s prihliadnutím na skúsenosti minulé a uvedomenie si úloh, ktoré pred nami stoja, má vskutku prelomový charakter aj pre ďalší rozvoj a spôsob fungovania filozofického frontu a filozofického myslenia.

Pripomíname si 70. výročie VOSR, udalosti, ktorá nemá vo svete paralelu. Mení sa ňou smerovanie dejín, otvára sa perspektíva, ktorá má zásadné dôsledky pre vývin sociálnej skutočnosti, ale aj pre charakter rozvoja všetkých jej rovín, a teda aj pre rozvoj vedy vôbec a spoločenskej osobitne. V jej rámci je pre nás osobitne zaujímavé filozofické myslenie. Stratégia sociálno-ekonomického urýchlenia vystupuje v podobe imperatívu, ktorý mení mnohé z toho, čoho sme boli svedkami v minulosti. Doba si žiada, aby spoločenské vedy v širšom rozsahu vychádzali v ústrety konkrétnym potrebám praxe, aby citlivo reagovali na zmeny, ktoré sa uskutočňujú v živote. Dnes vystupuje imperatívna požiadavka: životaschopné sú len tie smery, ktoré vychádzajú z praxe a vracajú sa k nej obohatené o hlboké zovšeobecnenia a konkrétne odporúčania. „Scholastika, puntičkárstvo a dogmatizmus vždy brzdili skutočné rozširovanie vedomostí. Vedú k stagnácii myslenia, oddeľujú vedu od života ako neživý múr a brzdia jej rozvoj“ — hovorí sa v *Politickej správe ÚV KSSZ* na XXVII. zjazde KSSZ.

Ak sa dnes oprávnenne vraciame k revolučným udalostiam spred sedemdesiatich rokov, máme na to mnohé dôvody. Pripomeňme si však v tejto súvislosti aj slová významného súčasného sovietskeho historika: „Keď hovoríme o hodnotách sedemdesiatročnej cesty, treba zdôrazniť aj to, že sme sa veľmi poponáhľali s víťaznými konštatovaniami a zabúdali sme na to, že sme sa ocitli na začiatku svetového prielomu, ktorý sa ráta na stáročia a na tisícročia. Ešte neuplynulo prvé storočie, ešte sa neskončil prvý deň. Všetko, čo sme dosiahli, ako aj všetka naša neuspokojenosť, je v rozmere tohto dňa. Všetci sme stále pioniermi. A naše cenné skúsenosti, to je všetko, čo sme darovali svetovej histórii, všetko dosiahnuté za ťažkú cenu boja, strádania a nádejí“ (10, s. 23).

V úvahách nad prítomnosťou a budúcnosťou vraciame sa k minulosti. Nie s pietou umŕtvujúcou schopnosť hodnotenia, ale naopak, s vážnosťou a úctou pred vykonaným dielom. Vraciame sa aj k atmosfére i k problémom, o ktoré nebola núdza. Myslíme najmä na to, čím minulosť pretrváva v prítomnosti, na problémy, ktorých riešenie alebo nedostatočné riešenie je pre nám žriedlom poučenia a inšpirácií. Myslíme najmä na to, čo sme odkazu minulosti ostali dlžní, čo sme neurobili a čo je potrebné urobiť. Len tak bude prítomná v našej práci, len tak si ju sprítomníme v našej súčasnosti, ako aj v riešení úloh, ktoré stoja pred naším filozofickým frontom. Nie je ich málo a nie sú to úlohy ľahké.

1. LENIN, V. I.: O význame bojovného materializmu. Vybrané spisy. Zv. 5. Bratislava 1973.
2. LENIN, V. I.: O vechach. Vybrané spisy. Zv. 1. Bratislava 1973.
3. LENIN, V. I.: O našej revolúcii. Vybrané spisy. Zv. 5. Bratislava 1973.
4. LENIN, V. I.: O proletárskej kultúre. Vybrané spisy. Zv. 5. Bratislava 1973.
5. SUVOROV, L. N.: Borba V. I. Lenina protiv antimarksistických filosofských koncepcij v posleokfabrskij period. Moskva 1974.
6. SUVOROV, L. N.: Borba marksistsko-leninskoj filosofii v SSSR protiv buržoaznoj ideologii i revizionizma v perechodnyj period. Moskva 1961.
7. KSENOFONTOV, V. I.: Diskussija s mechanistami v sovetskoj filosofii 20-tych godov (1922—1929). Leningrad 1968.
8. Filosofskaja enciklopedija. Tom 5. Moskva 1970.
9. MALCEV, V. I.: Borba protiv mechanicizma. Moskva 1959.
10. AFANASIEV, J.: Z pozícií pravdy a realizmu. Nové slovo, 28. máj 1987.